

КОЧКО В. В.,
аспірант кафедри адміністративного права
і адміністративної діяльності
(*Донецький юридичний інститут
МВС України*)

УДК 342.9:336.76

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ

У статті розглядаються теоретичні питання визначення понять «адміністративна відповідальність на фондовому ринку» та «адміністративне правопорушення на фондовому ринку». На основі аналізу широкого кола нормативних та доктринальних джерел автор підбиває підсумки та обґрунтовує наявність проблем та шляхи їх вирішення.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, адміністративне правопорушення, юридична особа, фондовий ринок.

В статье рассматриваются теоретические вопросы определения понятий «административная ответственность на фондовом рынке» и «административное правонарушение на фондовом рынке». На основе анализа широкого круга нормативных и доктринальных источников автор подводит итоги и обосновывает наличие проблем и пути их решения.

Ключевые слова: административная ответственность, административное правонарушение, юридическое лицо, фондовый рынок.

The article deals with theoretical questions definitions of «administrative responsibility in the stock market» and «administrative offense in the stock market». Based on the analysis of a wide range of regulatory and doctrinal sources the author summarizes and justifies the existence of problems and their solutions.

Key words: administrative responsibility, administrative offenses, legal entity, stock market.

Вступ. В останні роки на фондовому ринку (ринку цінних паперів) відбулися досить суттєві зміни. Ці зміни знайшли себе через досить значне оновлення нормативно-правової бази, через перейменування в 2011 році регулятора ринку і розширення його функцій, через перерозподіл прав і обов'язків в діяльності національної депозитарної системи, що не може певним чином не відобразитися на діяльності фондового ринку та на питаннях відповідальності за порушення відповідних нормативних приписів. Аналізуючи чинне адміністративне законодавство можна побачити, що воно не містить поняття «адміністративної відповідальності», відповідно відсутні поняття «адміністративної відповідальності за правопорушення на ринку цінних паперів» та «адміністративного правопорушення на фондовому ринку». Крім того, окремо не закріплений інститут відповідальності юридичних осіб, як суб'єктів, відповідальних за адміністративні правопорушення, зокрема і на фондовому ринку. Слід сказати, що певні суперечки серед вчених викликає і саме поняття «фондового ринку».

Зазначені питання в певній мірі розглядалися вченими-адміністративістами, цивілістами та економістами. Так, визначенням поняття «адміністративної відповідальності» займалися такі науковці, як Т.О. Коломоець, О.С. Літошенко, В.В. Зуй, В.К. Колпаков, Д.Н. Бахрах. Певні аспекти існування та необхідності законодавчого закріплення інституту адміністративної відповідальності юридичних осіб цікавили О.Т. Зиму, Ю.П. Битяка, І.П. Голосніченка. Щодо визначення поняття «фондового ринку», слід виділити роботи таких науковців як О.А. Приступко, Л.М. Панова, О.М. Мозговий, А.Н. Буренин, Н.І. Берзон, В.А. Галанов. Однак ця проблематика і до теперішнього часу не втратила своєї актуальності з точки зору теоретичного розгляду і практичного втілення в життя через відповідні зміни в законодавстві.

Постановка завдання. Вищенаведене зумовлює мету цієї статті – з урахуванням загальнотеоретичних розробок щодо зазначених проблемних питань, окреслити загальні ознаки адміністративної відповідальності та фондового ринку, дати авторське визначення таких понять як «адміністративна відповідальність на фондовому ринку», «адміністративне правопорушення на фондовому ринку», визначити необхідність законодавчого закріплення в адміністративному законодавстві інституту відповідальності юридичних осіб.

Результати дослідження. Оскільки мова у статті буде стосуватися фондового ринку, перш за все слід визначитися з його ознаками та тим колом відносин, за порушення яких буде наставати адміністративна відповідальність. Вказане поняття відноситься до економічних і розглядається в економічній науці та науці фінансового права. Проблема вбачається у неоднозначності таких використовуваних понять як «ринок цінних паперів» та «фондовий ринок».

Ринок, як родове поняття, розуміють по різному. С.В. Мочерний вказує, що: «...ринок - це певна сукупність відносин власності між покупцями і продавцями з приводу купівлі-продажу товарів і послуг та механізм забезпечення цього процесу згідно із законами товарного виробництва» [1]. Цінні папери в розумінні такого визначення ринку є певним специфічним товаром який купується і продається. При цьому п. 17 ч. 1 ст.1 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» [2] (далі – закон ПЦПтаФР) визначає наявність регульованого фондового ринку (організаційно оформленого) - фондової біржі, що функціонує постійно на підставі відповідної ліцензії, виданої Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку в установленому нею порядку, і забезпечує проведення регулярних торгів цінними паперами та іншими фінансовими інструментами за встановленими правилами, а також організовує централізоване укладання і виконання договорів щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів. В свою чергу ринок може бути і не оформлений через фондову біржу і правочини з купівлі-продажу цінних паперів здійснюються через позабіржовий ринок за допомогою професійних учасників фондового ринку – торговців цінними паперами. Аналізуючи зазначений Закон можна побачити, що поняття «фондовий ринок» по відношенню до поняття «ринок цінних паперів» виступає як синонім, що не може не викликати суперечок. Відповідно до нього: – «Фондовий ринок (ринок цінних паперів) – сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів)» [2] З цього приводу існують різні думки науковців у сфері економіки та фінансів. Розглядом поняття «фондового ринку» займалися О.А. Приступко [3], Л.М. Панова [4], О.М. Мозговий [5], А.Н. Буренин [6], Н.І. Берзон [7], В.А. Галанов [8] та інші. Одні розглядають його саме як ринок цінних паперів, інші пов'язують його лише з обігом середньострокових та довгострокових цінних паперів або взагалі використовують поняття ринку цінних паперів та фондового ринку як синоніми. Окремим рядком слід звернути увагу на вказані в Законі «правовідносини між сукупністю учасників фондового ринку». Погоджуємося з позицією О.В. Белікової, яка пропонує визначення поняття фондових правовідносин як «врегульовані нормами різних галузей права суспільні відносини, що складаються між суб'єктами ринку цінних паперів із визначення взаємних прав і обов'язків, пов'язаних з діяльністю на ринку цінних паперів» [9].

Виходячи із законодавчого визначення «фондового ринку» та всього різноманіття підходів до нього, вважаємо більш прийнятною позицію щодо використання поняття «Фондовий ринок» з визначенням його основних ознак: 1) є частиною фінансового ринку, на якому здійснюється обіг, облік та розміщення цінних паперів; 2) за строком обігу на ньому використовуються короткострокові, середньо- та довгострокові цінні папери; 3) ці цінні папери можуть бути як емісійного так і неемісійного характеру; 4) можуть виступати інструментом посвідчення власності, а можуть бути і борговими інструментами; 5) передбачає наявність прав та обов'язків учасників у взаємовідносинах стосовно обігу, обліку та розміщення цінних паперів; 6) ці взаємовідносини реалізують себе через правочини купівлі-продажу на фондовій біржі, через торговців цінними паперами; через наявність боргових зобов'язань; 7) фондовий ринок є ринком капіталів, тобто існує там де цінні папери приносять чистий прибуток, а також має місце там, де існують питання купівлі-продажу цінних паперів, підтверджуючих боргові зобов'язання чи товаророзпорядчих цінних паперів.

З розглядом поняття «фондового ринку» розглянемо у взаємозв'язку питання визначення понять «адміністративної відповідальності на фондовому ринку» та адміністративного правопорушення на фондовому ринку», шляхом подальшого аналізу нормативно-правових положень та наукових поглядів.

Саме поняття адміністративної відповідальності прямо не визначено в вітчизняному адміністративному законодавстві, хоча і досить часто використовується у науці та практиці. Так, Т.О. Коломоець разом з В.В. Доненком та І.О. Сквирським визначають адміністративну відповідальність як «різновид правової відповідальності, специфічну форму негативного реагування з боку держави в особі її компетентних органів на відповідну категорію протиправних проявів, згідно з якою особи, що вчинили правопорушення, повинні дати відповідь перед повноважним державним органом за свої неправомірні дії і понести за це адміністративні стягнення в установлених законом формі і порядку» [10, с. 77] При цьому вони чітко зазначають, що її суб'єктами можуть бути як фізичні так і юридичні особи. О.С. Літошенко розглядає її як «врегульовані нормами права відносини між державою в особі органів адміністративної юрисдикції і відповідних посадових осіб та особою, яка скоїла адміністративне правопорушення, що знаходить свій вираз у застосуванні до правопорушника заходів державного примусу у вигляді адміністративних стягнень, які тягнуть за собою несприятливі наслідки особистого, майнового та іншого характеру і владний осуд винного суб'єкта з метою попередження та припинення адміністративних правопорушень [11]. В.В. Зуй визначає цей вид відповідальності як «накладення на правопорушників загальнообов'язкових правил, які діють в державному управлінні, адміністративних стягнень, що тягнуть за собою для цих осіб обтяжливі наслідки матеріального чи морального характеру [12, с. 170]. Російський вчений-адміністративіст Д.Н. Бахрах визначає її як «особливий вид юридичної відповідальності..., якій притаманні всі ознаки останньої, регулюється нормами права, знаходить себе в офіційному осуді за правопорушення особи і застосуванні до неї в процесуальній формі санкцій правових норм уповноваженими на те суб'єктами влади» [13, с. 538]. В.К. Колпаков встановлює її як «примусове, з додержанням встановленої процедури, застосування правомочним суб'єктом

передбачених законодавством за вчинення адміністративного проступку заходів впливу, які виконані правопорушником» [14, с. 76].

Не дивлячись на те, що певним чином ці визначення різняться, вони виокремлюють наступні ознаки адміністративної відповідальності: 1) адміністративна відповідальність є окремим особливим видом юридичної відповідальності; 2) врегульована нормами права; 3) знаходить себе у відносинах винних осіб з органами державної влади, наділених відповідною компетенцією; 4) процесуально регламентована; 5) тягне за собою відповідні юридичні наслідки через застосування санкцій, характер і види яких закріплені законодавством.

Таким чином, розглянувши та проаналізувавши ознаки «фондового ринку» та «адміністративної відповідальності» вбачається за необхідне запропонувати власний варіант дефініції «адміністративна відповідальність на фондовому ринку» в такому розумінні – це є вид адміністративної відповідальності, що полягає в осуді відповідними державними інституціями незаконних дій, вчинених правопорушниками в сфері фондового ринку, із подальшим застосування до них у відповідному процесуальному порядку заходів адміністративного стягнення як матеріального так і нематеріального характеру.

Крім того, слід розглянути і поняття «адміністративне правопорушення на фондовому ринку», як підстави адміністративної відповідальності. В національному законодавстві воно відсутнє, однак його наявність дало б змогу більш коректного регулювання фондового ринку. Чинний КУпАП закріплює, що «адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність» [15]. Підставою для притягнення до адміністративної відповідальності є наявність складу (складів) відповідного адміністративного проступку, закріпленого в Особливій частині КУпАП [15]. Згідно з ним, суб'єктом правопорушень (як складовою частиною складу правопорушення) визнається фізична особа, що досягла 16-річного віку, а також посадові особи, дії чи бездіяльність яких не забезпечили виконання встановлених правил у певних сферах суспільних відносин, при цьому юридичні особи в цьому розумінні не є суб'єктами адміністративного правопорушення, до них не застосовується поняття «вини» як психічного ставлення до вчиненого діяння. Однак, аналіз сучасного законодавства дає змогу зробити висновки, що в суб'єктному складі правопорушень на фондовому ринку присутні як фізичні так і юридичні особи, що в контексті проведення адміністративної реформи є нагальною проблемою в сьогоденні адміністративного права, а конкретні склади правопорушень закріплені як в КУпАП так і в інших нормативно-правових актах, зокрема в Законі України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» [16]. Згідно з ч. 2 ст. 2 цього Закону, учасниками фондового ринку є – емітенти або особи, що видали неемісійні цінні папери, інвестори в цінні папери, інституційні інвестори, професійні учасники фондового ринку, об'єднання професійних учасників фондового ринку, у тому числі саморегульвні організації професійних учасників фондового ринку. Цим окреслюється коло тих осіб, які з точки зору адміністративного права знаходяться під контролюючим впливом органів виконавчої влади. Це як фізичні так і юридичні особи, які повинні виконувати владні приписи і нести відповідальність за відповідні адміністративні правопорушення.

Питання притягнення до адміністративної відповідальності фізичних осіб врегульовані в КУпАП, щодо юридичних осіб слід акцентувати увагу на нормативних приписах, закріплених у ст. 11 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» [16], що має назву «відповідальність юридичних осіб за правопорушення на ринку цінних паперів» та в інших нормативно-правових актах. При цьому, слід сказати що кількість адміністративних порушень, вчинених на фондовому ринку юридичними особами, є непомерно великою у порівнянні з кількістю порушень що вчинили фізичні особи. Проведений автором аналіз річних звітів Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (до 2011 року – Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Авт.) за період з 1998 року і до 2012 року [17] включно, вказує на те, що юридичні особи притягалися до відповідальності за правопорушення на фондовому ринку приблизно 67086 разів, а фізичні особи 1475 разів. Вказане дозволяє зробити висновок, що юридичні особи притягалися до відповідальності за адміністративні правопорушення більш ніж як в 46 разів по відношенню до фізичних осіб, чим підтверджується більш високий ступінь небезпеки вчинення таких правопорушень саме з боку юридичних осіб через їх надмірно велику поширеність. На зазначене вказував і О.Т. Зима, акцентуючи увагу на необхідність існування адміністративної відповідальності юридичних осіб з тієї позиції, що «...скоєне юридичною особою, може завдати значно більшу шкоду державі і суспільству, ніж проступок окремої фізичної особи» [18].

Погоджуємося з думкою В.К. Колпакова, який відмічає, що КУпАП замість терміну «фізична особа» використовує термін «особа», що в свою чергу дає змогу припустити наявність такого суб'єкту адміністративного правопорушення як юридична особа з урахуванням тих підстав, що «...за межами КУпАП діє досить велика група норм, які встановлюють відповідальність юридичних осіб за вчинення протиправних дій. І хоча такі дії не віднесені законодавцем до адміністративних правопорушень, а відповідальність за них не

названа адміністративною, вони мають їх найважливіші ознаки. Саме ця обставина дозволяє дослідникам вказувати на існування інституту адміністративної відповідальності юридичних осіб» [14, с. 63].

Питання притягнення до відповідальності юридичних осіб розглядали і такі вітчизняні науковці, як Ю.П. Битяк та І.П. Голосніченко. Так, Ю.П. Битяк вказує на те що «...є всі підстави говорити про адміністративну відповідальність юридичних осіб...» [12, с. 194] і їй притаманні всі ознаки вказаного виду відповідальності, наприклад такі як змушення (спонукання) порушника до виконання загальнообов'язкових правил, установлених у сфері державного управління, адміністративне стягнення у вигляді штрафу, негативні наслідки матеріального (фінансового) характеру. Слід звернути увагу на позицію І.П. Голосніченка, відповідно до якої розрізняють адміністративну відповідальність у широкому розумінні як «відповідальність органів, їх посадових осіб, громадян, інших фізичних, а також юридичних осіб, і у вузькому розумінні як відповідальність перед державою за протиправні дії, яку несуть громадяни, іноземці, особи без громадянства, юридичні особи» [19, с. 20].

Також постає наступне проблемне питання, що стосується такого елемента складу адміністративного правопорушення як суб'єктивна сторона. Як відомо, суб'єктивна сторона визначається через певний психічний стан особи до вчинюваного діяння з використанням поняття «вини». Однак чинне адміністративне законодавство не передбачає наявності в юридичних осіб «винності». З точки зору проведення реформування галузі адміністративного права, «винність» юридичних осіб відображається в ст. 11 проєкті Кодексу про адміністративні проступки № 5558 від 26.05.2004 року [20], відповідно до якої юридична особа визнається винною у вчиненні адміністративного проступку, якщо буде встановлено, що проступок вчинений у її інтересах будь-якою посадовою особою, яка діяла в особистій якості або як представник юридичної особи та яка займає керівну посаду у цій юридичній особі, з використанням представницьких повноважень юридичної особи чи повноважень приймати рішення від імені юридичної особи; чи повноважень здійснювати контроль за діяльністю юридичної особи і у неї була можливість для додержання правил та норм, за порушення яких цим Кодексом передбачена адміністративна відповідальність, але цією особою не були вжиті всі залежні від неї заходи щодо їх додержання.

Як позитивний приклад застосування в якості суб'єкта адміністративного правопорушення юридичної особи з визначенням поняття її «вини» можна привести поняття адміністративних правопорушень, зазначених в Кодексі Російської Федерації про адміністративні правопорушення (далі – КРФпАП) та Кодексі Республіки Беларусь про адміністративні правопорушення (далі - КРБпАП). Згідно з КРФпАП адміністративним правопорушенням є «...протиправна винна дія (бездіяльність) фізичної чи юридичної особи, за яку цим Кодексом чи законами суб'єктів Російської Федерації про адміністративні правопорушення передбачена адміністративна відповідальність» [21]. Згідно статті 2.1 КРБпАП адміністративним правопорушенням є «... протиправне винне, а також таке що характеризується іншими ознаками, передбаченими цим Кодексом, діяння (дія чи бездіяльність), за яке передбачена адміністративна відповідальність». Стаття 4.1. КРБпАП має чітко визначену назву «Адміністративна відповідальність» і встановлює її поняття – «адміністративна відповідальність знаходить вираз в застосуванні адміністративного стягнення до фізичної особи, яка скоїла адміністративне правопорушення, а також до юридичної особи, що визнана винною і підлягає адміністративній відповідальності відповідно до цього Кодексу» [22]. З положень цих кодексів вбачається закріплення інституту відповідальності юридичної особи, а також встановлюється законодавче визначення «винності» юридичної особи.

Так, КРФпАП визначає наявність «вини» юридичної особи у випадку, якщо «...буде встановлено, що в неї була можливість для виконання правил та норм, за порушення яких... передбачена адміністративна відповідальність, однак цією особою не були здійснені всі що від неї залежать заходи щодо їх дотримання» [21]. У свою чергу, відповідно до ст.3.5 КРБпАП, юридична особа є винною, якщо «...буде встановлено, що цією юридичною особою не дотримано норм (правил), за порушення яких передбачена адміністративна відповідальність та цією особою не були здійснені всі заходи щодо їх дотримання» [22]. Положення зазначених кодексів, на нашу думку, є досить цікавими для вивчення і можливого застосування у якості прикладу для розвитку і реформування вітчизняного адміністративного законодавства, хоча проблема вини юридичної особи є далеко не останньою в цьому питанні.

Загалом, законодавство про адміністративну відповідальність юридичних осіб в Україні на сьогодні недостатньо розроблене. Загальні положення та принципи стосовно адміністративної відповідальності юридичних осіб у нормативних актах практично повністю відсутні. Механізм притягнення юридичних осіб до адміністративної відповідальності майже не врегульований. Немає системності й у видах санкцій, що застосовуються до юридичних осіб.

На підставі розгляду наукових підходів до визначення поняття фондового ринку і виокремлення його ознак, а також з урахуванням проведеного аналізу сучасного законодавства, що регулює фондовий ринок України, законодавства про адміністративні правопорушення можна зробити висновок, що адміністративним правопорушенням на фондовому ринку є вчинення фізичними та (або) юридичними особами винного протиправного діяння, направлено на порушення міжгалузевих норм права стосовно існування належних

фондових правовідносин щодо встановленого порядку обігу, обліку, розміщення цінних паперів та їх похідних.

Висновки. Отже, з урахуванням здійсненого аналізу нормативного матеріалу та наукових поглядів з окреслених проблем слід вказати на необхідність законодавчого закріплення поняття адміністративної відповідальності, здійснення систематизації та нормативного закріплення інституту адміністративної відповідальності юридичних осіб, з регламентацією положень щодо її вини, обставин, що пом'якшують та обтяжують відповідальність, чітким встановленням стягнень тощо. Також пропонується ввести до відповідного розділу особливої частини чинного КУпАП поняття «адміністративного правопорушення на фондовому ринку».

Список використаних джерел:

1. Мочерний С.В. Основи економічних знань. – К. : FEMINA, 1995. – 130с.
2. Про цінні папери та фондовий ринок. – Закон. – Верховна Рада України. – 23.02.06 № 3480 – IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006 р. – № 31. – Ст. 268.
3. Приступко О.А. Фінансово-правове регулювання фондового ринку України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / А.О. Приступко, Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2006. – 22 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe.
4. Проблеми правового регулювання ринку цінних паперів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Л.В. Панова ; Нац. ун-т внутр. справ МВС України: – Х., 2002. – 19 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe.
5. Мозговий О. М. Фондовий ринок : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. (спец. «Менеджмент» і «Міжнародна економіка»). – К. : КНЕУ, 2001. – 96 с.
6. А.Н. Буренин Рынок ценных бумаг и производных финансовых инструментов : учебное пособие – М. : 1 Федеративная Книготорговая Компания, 1998. – 352 с.
7. Берзон Н.И., Буянова Е.А., Кожевников М.А., Чаленко А.В. Фондовый рынок : учебное пособие для высших учебных заведений экономического профиля. – М. : Вита-пресс, 1998, 400 с.
8. Галанов В.А. Рынок ценных бумаг : учебник. – М. : ИНФРА-М. – 2007. – 379 с.
9. Белікова О.Ю. Фінансово-правове регулювання ринку цінних паперів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О. В. Белікова ; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2011. – 20 с. – укр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe.
10. Адміністративне право України : навчальний посібник / За заг. ред. Т.О. Коломощь, Г.Ю. Гулевської. – К. : Істина, 2008. – 216 с.
11. Літошенко О.С. Адміністративна відповідальність в системі юридичної відповідальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.С. Літошенко ; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2005. – 21 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe.
12. Адміністративне право України : підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дьяченко та ін. ; За ред. Ю.П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 544 с.
13. Бахрах Д.Н. Административное право : учебник / Д.Н. Бахрах, Б.В. Россинский, Ю.Н. Стариков. – 3-е изд., пересмотр. и доп. – М. : Норма, 2008. – 816 с.
14. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навч. посібник / В.К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 256 с.
15. Кодекс України про адміністративні правопорушення. – Кодекс. – Верховна Рада України. – 07.12.84 № 8073 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984 р. – № 51. – Ст. 1122.
16. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні. – Закон. – Верховна Рада України. – 30.10.96 № 448/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996 р. – № 51. – Ст. 2.
17. Річні звіти за 1998-2012 роки. – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nssmc.gov.ua/activities/annual>.
18. Зима О.Т. Адміністративна відповідальність юридичних осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О.Т. Зима ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2001. – 19 с.
19. Голосніченко І. Проблеми кодифікації норм, що встановлюють адміністративну відповідальність / І. Голосніченко // Право України. – 2002. – № 10. – С. 20-24.
20. Кодекс України про адміністративні проступки – Законопроект. – 26.05.04 № 5558 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5558&skl=5.
21. Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях. – Кодекс. – Государственная Дума РФ. – 30.12.01 № 195-ФЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravo.fso.gov.ru/proxy/ips/?searchres>.
22. Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях. – Кодекс. – Палата Представителей РБ- 21.04.03 № 194-3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://etalonline.by/?type=text&Regnum=Nk0300194#load_text_none_1.

